

Prof. univ. Teodor M. Popescu

MISIUNEA CREȘTINĂ A STATULUI

Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților

Prof. univ. Teodor M. Popescu

MISIUNEA CREȘTINĂ A STATULUI

Tipărită cu binecuvântarea

Î. P. S. Pimen
Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților

Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților
Suceava, 2005

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

POPESCU, TEODOR M.

Misiunea creștină a statului / Teodor M. Popescu... -
Suceava: Editura Arhiepiscopiei Sucevei ^oi Rădăușilor, 2005
ISBN 973-86963-6-4

261.7

Redactor responsabil: consilier cultural, pr. Drago^o Buta
Tehnoredactare computerizată: pr. Pamfil Strugaru, Liviu Strugaru
Corectură: prof. Monica Bilauca, prof. Doina Ciobanu
Tipar: Tipografia „Sfântul Ioan cel Nou” Suceava

ISBN 973-86963-6-4

MISIUNEA CREȘTINĂ A STATULUI*

Conferința aceasta este poate întâmpinată cu o nedumerire, dacă nu chiar cu mai multe, pentru că subiectul ales de mine, *Misiunea creștină a Statului*, pare a nu putea să se încadreze în ciclul anunțat de organizatori, *Probleme actuale în Biserică și Stat*, nepunând adică o problemă nici de stat, nici actuală.

ai vă întrebați, desigur: „Ce poate fi misiunea creștină a Statului? Are Statul o funcție religio-morală? Poate să intre în preocupările statului modern, care, vom avea prilejul să repetăm, este prin definiție laic și care se alimentează încă din ideologia unei revoluții ce a profanat și a distrus altare, poate să intre și grija unei misiuni creștine, când statul modern nu-și recunoaște mai întâi calități și atribuții religioase? „Stat modern” și „misiune creștină” nu sunt deci antinomice și incompatibile?

Dacă mai presupun eventuale obiecții privitoare la oportunitatea chestiunii puse și, de ce nu, și la competența celui care vă vorbește și ale cărui vederi și posibilități de a rezolva problema nu trec dincolo de domeniul preocupărilor sale strict profesionale, mărginite adică exclusiv la o catedră, de unde nu se conduce nici Statul, nici Biserica, iată încă motive pentru care conferința aceasta este un

* Conferință ținută în ziua de 8 martie 1934.

semn de întrebare pentru Prea Cucerniciile 0i Domniile Voastre 0i o grea încercare pentru mine.

Recunosc 0i una 0i alta. Chestiunea pusă este delicată prin însă0i presupusa ei inactualitate, ca 0i prin unele inevitabile constatări triste, ce sunt de făcut, discutând-o. ai de-a0 putea-o expune sub forma unei lecții de înaltă politică religioasă de stat, în care problema să fie tratată, măcar teoretic, complet 0i satisfăcător!... Dar 0i aceasta va fi marea decepție de care eu am cel puțin scuza de a vă fi prevenit în loc de sublime principii politice, juridice, filosofice, teologice 0i de spumoase torente oratorice, pe care probabil cei mai mulți le 0i a0teaptă, consemnate în scris, pentru trebuința organizatorilor 0i eventual a cenzurii, conferința mea vă va servi câteva cuno0tințe comune 0i observații simple, făcute pe realități banale din trecut 0i din prezent. Adevăruri cunoscute deci, unele chiar atinse în altă ordine de idei de către conferințarii anteriori, care au asupra mea toți nu numai avantajul priorității, ci 0i pe cel al talentului.

Neputând fi deci un tratat de misiune cre0tină a Statului, conferința mea va fi doar o simplă 0i neretică expunere de motive ale unei acțiuni religioase de stat, considerate ca o necesitate socială 0i națională, ca o datorie 0i ca o posibilitate de stat.

Va fi deci vorba despre situații care ne privesc ca popor cre0tin. Despre lucruri pe care avem interesul să le mărturisim 0i datoria să le îndreptăm

după puțină fiecăruia, a aceloră îndeosebi - 0i eu doresc să fie aci cât de mulți - care vor avea mâine un loc 0i o răspundere în conducerea țării.

Cu aceste lămuriri de început 0i cu speranța că 0i altele vor veni în cursul expunerii, să trecem acum la aceasta.

Din deprinderea de profesor, care este prin fire didactic, 0i din necesitatea de a proiecta subiectul nostru, pentru o mai largă înțelegere, voi privi întâi funcția religioasă a Statului în general.

Omenirea este sociabilă 0i religioasă de când o cunoaște istoria.

Statul este forma superioară, cea mai înaintată 0i cea mai largă, a organizației sociale, dar Statul a avut, de când 0tim, 0i preocupări religioase. Constatarea este poate generală 0i, prin aceasta, un indiciu puternic că preocupările religioase nu numai că nu sunt străine ființei 0i menirii Statului, dar îi sunt firește 0i necesare.

În statul desăvârșit al antichității statul roman împăratul era un ierarh suprem, *pontifex maximus*, cultul o preocupare de stat, sacerdoțiul o funcție de stat.

Religiile anterioare creștinismului, inclusiv iudaismul, erau culte naționale, religii de stat. Cu unele excepții, ele se 0i concepeau 0i tolerau ca atare. Era adică în general admis că religia este un bun 0i un drept natural, un patrimoniu al fiecărui popor, 0i, anormal ar fi fost să existe popor fără religie 0i

stat indiferent ei.

La toate popoarele 0i în diferite forme, din Extremul Orient, cu suverani numiți „fii ai cerului”, până în Orientul Apropiat, cu sultani-califi 0i până la marginile istorice ale Europei, Statul 0i religia, suveranul 0i preotul au fost în strânsă legătură 0i colaborare, nu numai prin voința statului, ci 0i prin consimțământul religiei.

State 0i religii au trecut, concepția a rămas: un alt indiciu că ea este firească. Ceea ce interesează încă mai mult este că, în felul său, a acceptat-o 0i cea mai spirituală 0i mai revoluționară dintre religii, creștinismul. Religie revelată 0i absolută, ea s-a acomodat totuși cu Statul, care este operă omenească relativă, imperfectă, deci 0i uneori incomodă, 0i cu statul roman, pe care în momente de groază 0i de suferință l-a socotit condus de Antihrist, 0i cu statul creștin, care n-a fost nici el vreodată ideal.

Principial, Statul 0i autoritatea au fost pentru creștinism instituții de ordin divin, în sensul că autoritatea de stat este de la Dumnezeu. Spus în treacăt, lucrul pare, desigur, simplu 0i neînsemnat. În realitate, concepția creștină despre autoritatea de stat este de o nouitate, de o importanță 0i de o sinceritate fără asemănare în vreo altă religie, pentru că, dacă orice religie respectă 0i exaltează statul național, statul propriu 0i protector, creștinismul a admis, într-un timp când nu avea

unde sã-^oi plece capul ^oi într-un stat care a cãutat aproape trei secole sã-l distrugã, a admis ^oi învãþat, sub loviturile sãngerose ale persecuþiei, cã Statul ^oi autoritatea sunt totu^oi voite de Dumnezeu ^oi trebuie cinstite ^oi servite din convingere religioasã ^oi din datorie moralã. Este chiar numai acest principiu fundamental de moralã cre^otinã publicã un serviciu, pe care nici o religie nu l-a mai fãcut Statului ^oi pentru care Statul nu va fi niciodatã atãt de înþelegãtor ^oi de recunoscãtor ca sã-i poatã rãsplãti Bisericii dupã cuviinþã.

Printr-un precept simplu ^oi lapidar, de importanþã universal-istoricã, Iisus Hristos a învãþat pe ai Sãii sã dea cezarului cele ale cezarului, adicã sã-^oi îndeplineascã în mod con^otiincios toate îndatoririle materiale ^oi morale faþã de Stat. Marea Lui crimã în faþa poporului evreu a fost lealitatea Sa faþã de Stat, faþã de statul roman cuceritor. Evreii Îl voiau erou politic, eliberator de strãini ^oi stãpânitor de lume, dar El i-a dezamãgit, proclamând dreptul ^oi legitimitatea Statului, a unui stat care era strãin. Evreii n-au putut sã înþelegã ^oi sã tolereze acest lucru, nici Mântuitorului, nici primilor cre^otini.

Cre^otinii L-au înþeles însã foarte bine. Nu s-a scris ^oi nu se va putea scrie o apologie ^oi o justificare a Statului mai temeinicã, mai convingãtoare ^oi mai impresionantã decãt cea pe care a fãcut-o un apostol cre^otin, Sfântul Pavel, la începutul cap. XIII în Epistola cãtre Romani, în câteva cuvinte, al cãror

sens, liber redat, este acesta: oricine trebuie să se supună autorității, pentru că ea este pusă 0i voită de Dumnezeu în slujba binelui; ea devine astfel un auxiliar al lui Dumnezeu, este slujitoarea Lui 0i trebuie respectată 0i ascultată nu numai de frică, pentru că poartă sabie, ci 0i din convingere. Apostolul zice mai frumos: „pentru con0tiință”, având să dai socoteală lui Dumnezeu Însu0i de neascultarea autorității.

Cine a investit autoritatea de stat cu mai mult prestigiu 0i cu mai multă putere? Cine a ridicat-o atât de sus în respectul lumii 0i cine a cerut pentru ea mai mult?

A făcut-o, repet, cre0tinismul persecutat. ai apologeții lui puteau să spună, apărându-i cauza, că în cre0tini sunt urmăriți 0i condamnați, pe nedrept, cei mai buni 0i mai credincioși 0i mai supuși cetățeni pe care-i are Statul.

Acestui stat cre0tinii i-au recunoscut un rol providențial 0i, dacă au avut de atâtea ori motiv să se plângă de nedreptățile lui, n-au uitat să prețuiască recunoscători, pentru binefacerile ei, *pax romana*, 0i au plâns ca cei mai buni romani când în Apus, edificiul imperial se prăbușea în sec. V, sub loviturile barbarilor.

Devenit cre0tin, Statul a servit Bisericii. În Apus, suveranii medievali au avut, de0i autoritatea lor era mărginită față de a papilor, îndatoriri religioase recunoscute, 0i erau în primul rând

protectorii și apărătorii Bisericii. Împărații bizantini au însemnat mai mult: persoane consacrate, unși, ei au avut o anumită autoritate religioasă și se considerau un fel de episcopi civili; au avut atribuțiuni bisericești importante ca de exemplu convocarea sinoadelor ecumenice și întărirea hotărârilor lor și inițiative adesea rodnice și salutare.

Ca moștenitori ai tradiției bizantine, suveranii ortodocși au încă anumite privilegii de ordin religios și sunt și persoane religioase.arii ruși erau pentru popor un fel de divinitate; chipul lor avea prestigiul unei icoane.

Această calitate religioasă a suveranului creștin decurge din concepția creștină despre autoritatea de stat și despre rolul ei în lume. Ea asistă Biserica în realizarea operei creștine; are, deci, și o funcție religioasă în cadrul Bisericii, și în vederile înalte ale creștinismului.

Pentru Fericitul Augustin, teologul latin normativ în Occident, marea misiune creștină și socială a Statului este să asigure pe pământ dreptatea și, prin dreptate, ordinea, cerință vitală și indispensabilă ca pâinea zilnică și ca aerul pentru persoane, pentru instituții, și pentru popoare. Dreptatea și ordinea sunt condiții ale păcii, ale armoniei sociale, ale prosperității, ale echilibrului și ale bunului mers social. E Statul în slujba binelui, așa cum l-a înțeles Mântuitorul, așa cum l-a

justificat Sfântul Apostol Pavel? Dacă am putea să stăruim mai mult asupra acestei cerințe creștine propuse Statului, am vedea că ea nu este doar o idee de program politic și social, ci este un program întreg, vast și mareș cât o evanghelie socială.

În concepția creștină deci, Statul este un colaborator al Bisericii în slujba omeniirii și, prin aceasta, un serv al divinității, un mandatar și un econom rânduit să asigure pe pământ o ordine morală, care trebuie să imite și să reproducă în mic pe cea din lumea cerească. Ordinea este de esență divină și lumea este ordine. Grecii i-au și dat acest frumos nume, *cosmos*, iar Statului pe cel de putere, *cratos*. Statul este deci o putere care trebuie să creeze ordine. În această ordine morală a văzut creștinismul menirea lui și această ordine este indispensabilă operei creștine.

Din programul său cu pronunțată nuanță religioasă, Statul creștin vechi și medieval a realizat ce a putut. El a fost solicitat de Biserică să o secondeze în opera creștinării popoarelor, a ridicării lor morale și materiale, a îndreptării lor sufletești, a ameliorării treptate a situației sociale și culturale, a promovării binelui în general.

Statul a participat efectiv la misiune și la lucrul spiritual, a apărut interesele bisericești, a dorit și a susținut reforme religioase și morale, a intervenit în situații triste pentru Biserică, asigurându-i uneori o conducere mai bună, a purtat sabie, iar Bisericii i-a

acordat numeroase și mari privilegii. Statul medieval a avut o activitate religioasă bogată, după cum și Biserica a avut o activitate socială și culturală hotărâtoare pentru destinele lumii.

Dacă ne-am gândi totuși la câteva mari realizări medievale, între care convertirea popoarelor europene anglo-saxone, germane și baltice, din Apus, a rușilor și bulgarilor de la Bizanț, convertire de importanță istorică epocală, pe care Biserica a făcut-o cu ajutorul Statului, apoi cea mare epopee creștină a cruciadelor care a cerut creștinătății occidentale, timp de două secole, grele osteneți și sacrificii pentru idealul eliberării locurilor sfinte, vom înțelege că *Statul medieval a avut conștiința unei misiuni creștine*, a avut o conștiință creștină și a îndeplinit o misiune creștină.

Se va zice, știu bine, că Statul medieval a săvârșit pentru aceasta, din fanatism sau din exces de zel, multe greșeli; a comis abuzuri și violențe, a nesocotit uneori ideea creștină, s-a asociat la măsuri compromițătoare pentru Biserică, cum a fost cea a Inchiziției, s-a amestecat dincolo de competența și rolul său în rezolvarea unor probleme religioase, intervenind chiar în conducerea Bisericii.

Cât privește Orientul ortodox, se știe că Biserica a fost uneori aservită și comandată, iar atunci când rezista, a fost constrânsă și asuprită. Statul a întrecut adesea măsura atribuțiilor sale religioase și a făcut uneori rău Bisericii, ca în vremea

iconoclasmului, când împărașii au încercat să-și impună voința în materie de credință și cult. S-ar părea că marea experiență medievală pledează mai degrabă pentru deosebirea strictă a celor două puteri și domenii și pentru neamestecul Statului în problemele religioase.

Greșeli s-au făcut, desigur, dar s-a făcut și mult bine și s-ar fi făcut mai mult chiar, dacă Biserica ar fi fost totdeauna la înălțimea chemării sale. Greșelile sunt explicabile, și Statul nu poartă totdeauna singur vina lor. A fost greșită nu ideea unei misiuni creștine a Statului, ci înțelegerea sau realizarea ei, din cauza oamenilor și a împrejurărilor. Erau timpuri de moravuri aspre, uneori primitive, zguduiri, tulburări și prefaceri, ambiții și veleități contradictorii. Principiul colaborării dintre Biserică și Stat nu era bine stabilit sau nu era respectat; raportul de forțe nu era totdeauna echilibrat și stabil. Statul a abuzat adesea de puterea politică, Biserica uneori de cea spirituală. Statul a putut să facă greșeli religioase, Biserica în Apus a făcut numeroase greșeli politice.

Corectiv al acestei situații și regulator al unor raporturi reciproce juste și normale este idealul principiu evanghelic după care trebuie dat cezarului ce este al cezarului, și lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu. Dacă raportul dintre Biserică și Stat se stabilește și se menține pe baza lui, ele nu se pot nici ignora, nici combate, nici păgubi. Nu vor impieta

domeniu străin și nu-și vor aroga drepturi ce nu le aparțin. Va cunoaște fiecare limita și natura atribuțiilor sale și va înțelege chipul de a le săvârși legal. Când cele două instituții se cunosc și se respectă, ele se înțeleg și se ajută. Principiul este valabil pentru totdeauna, deci și în statul modern.

Înainte de a trece totuși mai departe, la situația care ne interesează, mă opresc un moment încă la întâmpinarea ce se poate face, tocmai sub forma unei obiecțiuni de principiu. Dată fiind deosebirea clară pe care Iisus Hristos a făcut-o între Biserică și Stat, ca între Dumnezeu și cezar, și dată fiind nestatornicia și nesiguranța bunelor raporturi dintre o instituție divină și una omenească, dat fiind apoi că misiunea creștină este, prin definiție, o operă bisericească, este însăși rațiunea de a fi a Bisericii, nu este mai bine ca aceasta să și-o rezerve și-o exclusiv și să o îndeplinească fără amestecul Statului, care poate să expună Biserica la neplăceri și pericole, sau să o oblige la concesiuni și compromisuri pentru avantaje care, dacă sunt, este preferabil deci ca Biserica să se lipsească?

Date fiind inconvenientele inevitabile ce decurg dintr-o colaborare a Statului la o operă religioasă pentru care, azi mai ales, el nu are înțelegere, nu este mai bine ca Biserica să și-o îndeplinească singură misiunea creștină, fără a mai recunoaște Statului rolul de colaborator? Nu este mai bine ca, instruită de experiențele din trecut, să renunțe la asistența

Statului pentru a-^oi păstra caracterul, libertatea ^oi prestigiul? Nu este prin urmare mai corect ^oi mai potrivit regimul unei separații complete, principial-evangelice ^oi benevol consimțite?

Ar fi un ideal, desigur, dar idealurile sunt absolute, realizările sunt relative, pentru că sunt condiționate, iar idealurile, în sine pure, se înfăptuiesc pe realități date. Realizarea nu poate fi, de aceea, niciodată idealul întreg.

Misiunea cre^otină a fost, desigur, încredințată Bisericii. Iisus Hristos a înființat o Biserică, nu un Stat, ^oi n-a dat-o în grija Statului. Dacă totu^oi ^oi El, ^oi apostolii, ^oi vechii cre^otini au recunoscut ^oi respectat Statul, o instituție pământească, ^oi dacă au primit bucuros concursul lui, înseamnă că idealul cre^otin nu se raportează la cer numai, ci trebuie să-^oi facă socotelile ^oi cu pământul, pe care omenirea s-a găsit ^oi se găsește organizată în state. Misiunii cre^otine Statul îi poate fi de ajutor, cum îi poate fi ^oi piedică; îi poate fi de ajutor cel puțin nemaifiindu-i piedică.

Cre^otinismul nu numai că nu se dispensează de existența Statului, cum am spus, dar, o presupune ^oi o justifică. Apariția cre^otinismului a a^oteptat, din providențială hotărâre dumnezeiască, până la formarea ^oi întărirea celui mai mare ^oi mai bine organizat stat vechi, care a fost statul roman: stat universal ^oi cultural, stat de legi ^oi de ordine.

Statul roman a colaborat, fără să ^otie ^oi fără să vrea, la marea operă cre^otină. De n-ar fi salvat decât

viața marelui apostol al neamurilor și cetățean roman, Sfântul Pavel, expus de mai multe ori la moarte timpurie de conașionalii săi evrei, și tot ar avea dreptul la un cuvânt de bună apreciere în rosturile creștinismului începător.

Necesitatea organizației de stat pentru lucrul Bisericii o dovedește încă situația grea și tristă în care s-a găsit un timp Roma creștină, fără suveran și fără apărător prin venirea barbarilor, după căderea imperiului occidental. O dovedesc și situații mai noi; de la separația de Stat, Biserica franceză oftează continuu după „Franța celor patruzeci de regi creștini”, iar calvarul pe care suie de câteva secole Biserica ortodoxe de pe teritoriul cucerit de musulmani, și mai mult, ca orice tragedie actuală a Bisericii ruse, dovedesc aici, în apropierea noastră și cu bătaie simțite și de inima noastră, că o organizație de stat creștin, cu înțelegerea și respectul religiei și moralei, este, dacă nu o absolută necesitate, cel puțin o condiție favorabilă de mare însemnătate și folos pentru existența Bisericii și pentru misiunea ei creștină.

În timp ce vechile patriarhate ortodoxe, centre de viață și de glorie creștină, erau reduse și asuprite, creștinii tratați ca plebe, „raia”, stori de bunuri și silii să-și dea copiii pentru corpul ienicerilor și să-și lepede credința, în timp ce nu puteau să mai ridice biserici și nici chiar să tragă clopote, să-și predice și să-și scrie liber cuvântul de propagare și de apărare

a Evangheliei; în timp ce nu mai dispuneau de viața, de cinstea și de averea lor și nu se puteau bucura nici de relativa libertate religioasă promisă solemn de sultanii cuceritori, până aici la Dunăre; dincoace de fluviu, în Țările Române, creștinismul prospera nestingherit, întreținea viața religioasă, producea opere de binefacere și de cultură, pentru noi și pentru alții. Domnii și boierii țării noastre ajutau Biserica, umpleau țara cu mănăstiri și locașuri de cult și de binefacere și trimiteau din prisosul bogat al milei și dragostei lor creștine bani, odoare și cărți în tot Orientul cotropit. Creștinismul sporea, pentru că țara își păstra hotarele și drepturile sale. Biserica era la adăpostul unui stat.

și cel mai mare titlu de glorie între popoare, a fost pentru români acesta: au luptat eroic pentru apărarea neamului și a legii creștine și au ajutat generos Ortodoxia în tot Orientul, până departe la Ierusalim, în Antiohia, Alexandria, Muntele Sinai și în Georgia, până la Marea Roșie și Marea Caspică. Au fost „atleși ai creștinătății” și ctitori ai Ortodoxiei. Au dat sânge și au dat averi pentru întreținerea vieții religioase a Ortodoxiei greu încercate, cu o dărnicie pe care n-a arătat-o poate nici un alt popor pe lume.

Niciodată n-a strălucit și n-a însemnat mai mult pentru alții numele de *român*, decât atunci și prin aceasta. În nici o activitate nu s-a manifestat mai frumos și mai lăudabil poporul nostru decât în cea religioasă: *a fost popor în misiune creștină*.

Două mici principate care abia contau în istoria universală au jucat în această privință un rol, pe care iată, nu-l joacă astăzi statul modern, mărit și întărit cu legături și interese mondiale.

Am făcut deci în trecut noi înșine dovada unui neam în slujbă creștină. Au recunoscut-o la timp papii înșii pentru care, ca ortodocși, eram totuși schismatici. Și e plin Athosul de mănăstirile, de darurile și de documentele dărnicii noastre. Și sunt încă vii amintirile țării de azil ortodox, primitor și miluitor de ierarhi străini, în căutare de ajutor și încurajare.

În viața popoarelor ortodoxe, trebuie spus, Statul joacă un rol religios deosebit, pe când Biserica Romano-Catolică desfide și combate Statul, căci ea nu l-a conceput decât aservit, subordonat, iar Biserica Ortodoxă s-a organizat în cadrul dat și recunoscut al Statului. Pe când în concepția papală Biserica este în totul internațională, sub pretext că este universală, în concepția Bisericii Ortodoxe, Biserica universală se compune din Biserici particulare, deci naționale. Acesta a fost de altfel de la început sensul și spiritul organizațiilor creștine: Biserica era formată din Biserici; atât cât erau ortodoxe și Biserica întreagă și Bisericile în parte se numeau „catolice”.

De aceea Bisericile ortodoxe recunosc Statul și-l servesc, colaborează cu el în raporturi de bună înțelegere și de sprijin reciproc, adoptă limba

poporului ca limbă liturgică, fapt de mare importanță națională și culturală, se roagă pentru Țeșul statului, pentru conducătorii și oastea lui. Biserica Ortodoxă ajută Statul și este ajutată de el, dă și primește. *Ea s-a integrat în viața de stat*, și-a însușit idealurile poporului, a împărțit cu el cele bune și cele rele.

În istoria Bisericii Romano-Catolice, din contră, un lung șir de pretenții papale lumești a fost urmat de conflicte, uneori armate, cu suveranii, cu statele, cu puterea politică. În această situație de opoziție și de conflict armat cu Statul, Biserica Ortodoxă nu s-a pus niciodată, nici chiar când a fost lovită sau păgubită de Stat. Papalitatea a contrafăcut Statul, înființând un Stat propriu și bravând pe celelalte cu inutile și absurde măsuri și atitudini amenințătoare, care au putut fi uneori eroice, mai puțin eficace și nicidecum creștine. Căci nimic nu poate fi mai străin de misiunea unui ierarh creștin decât a merge înarmat, ca orice comandant, în fruntea trupei și a combater, pentru scopuri lumești, pe alții, creștini și ei. Episcopul, rebel și strateg, și papa, în primul rând, au fost una din cele mai triste forme ale negării ideii creștine de ierarhie, ca și de Stat.

Acest lucru nu s-a întâmplat în Ortodoxie. și este mult mai aproape de concepția și de atitudinea creștină veche Biserica Ortodoxă, admittând independența Statului față de Biserică și încadrându-se

disciplinată în el, servindu-l ^oi fiind servită ca o *instituție de stat*, decât starea de război, în care Biserica papală s-a găsit cu toate statele, ^oi până acum câțiva ani, chiar cu statul italian, pe al cărui teritoriu stă ^oeful ei, a cărui unitate națională a căutat totu^oi s-o împiedice, îndărătnicindu-se până de curând să revendice un stat propriu ^oi nerenunțând la el decât pentru mulți arginți ^oi păstrând, se înțelege, Vaticanul. Azi încă, Biserica Romano-Catolică duce în unele state o politică proprie, prin partide catolice.

Ceea ce este fundamental greșit este pretenția ei de a fi un stat în stat, un suprastat, de a fi un stat universal, de a avea nu numai puterea bisericească, ci ^oi puterea lumească ^oi de a o acorda suveranilor, de a dispune de ei, de coroana lor, de fidelitatea supușilor lor, de a ordona ^oi de a fi ascultată ca supremă autoritate pe pământ, tratând Statul ca o feudă medievală. Această concepție teocratică, după care Biserica se vrea ^oi Stat, mai presus de state, iar ^oeful ei se crede un suveran al suveranilor care primește puterea de la el, ca luna lumina de la soare este exagerată.

Este, repet, o situație complet falsă ^oi necreștină în care Biserica Ortodoxă nu s-a pus niciodată. Biserica Ortodoxă a rămas o instituție religioasă prin menirea sa ^oi o instituție națională ^oi democrată prin poporul său: este Biserica poporului. Protestantismul însuși a înțeles acest

caracter original al Bisericii creștine, s-a împăcat cu Statul și i-a recunoscut, în felul său, o misiune religioasă. Raporturile normale și colaborarea eficace între Biserică și Stat nu sunt însă posibile decât în Biserica Ortodoxă.

Au comis de aceea o nedreptate paradoxală și uluitoare, un mare păcat și contra trecutului nostru și contra Bisericii și statului actual, aceia dintre bonjuriștii noștri, oameni cu merite de altfel, care, ca să cânte în tonul Franței, adică să fie la moda Occidentului, străin sufletește de noi, au început să privească și să trateze Biserica noastră, ortodoxă și națională, așa cum au văzut că este privită și tratată în Apus, pentru multe și grele păcate contra intereselor nașionilor, Biserica papală internațională nedându-și seama că între poziția istorică a uneia și a alteia este o deosebire fundamentală și neștiind că poporul român – și în general popoarele ortodoxe – nu numai că nu au motiv să se plângă de Biserica lor, dar îi sunt datoare cu recunoștință pentru câte servicii nașionale le-a făcut în trecut și le face și în prezent.

Pentru că, dacă țările noastre au îndeplinit cu mare cinste și folos creștin o misiune religioasă, toate Bisericile ortodoxe au împlinit în schimb și o misiune nașională, cu mult patriotism și cu un admirabil simț al sufletului și al aspirațiilor poporului. Pentru cine cunoaște cât de puțin istoria neamului, lucrul este de o evidență care face de

prisos orice stăruință. Ajunge numai să amintim că sentimentul nostru național, adică cel prin care ne-am afirmat și menținut ca popor, a fost timp de secole credința; ea a fost conștiința noastră națională; Biserica a fost marea creatoare și promotoare a culturii naționale, care a făcut educația poporului, a colaborat bucuros la toate marile acte naționale și a dat sânge martiric pentru cauza neamului. S-au identificat cu aceasta până și ierarhi de alt neam: Sf. Antim Ivireanul a murit pentru români ca românul Brâncoveanu, așa cum un ierarh român, Petru Movilă, trezea pe ruși la viața culturală; apoi au fost greci, care au iubit neamul acesta și l-au servit. De la Roma papală au venit invitații la unire și târziu teorii latiniste, dar n-a venit nimeni să moară pentru cauza creștinilor și latinilor de la Dunăre și cu atât mai puțin pentru cauza creștină de la Constantinopol, lăsată pradă turcilor, cărora iezuiții le făceau victimă patriarhi ca Chiril Lucaris în sec. XVII.

Trebuie chiar recunoscut că Bisericile Ortodoxe s-au devotat prea mult cauzelor naționale și aceasta a făcut să se răcească uneori dragostea ce trebuie să le unească între ele ca Biserici, peste granițe de stat, și să sufere interese care nu sunt politice. Din punctul de vedere al idealului creștin este un reproș îndreptățit, din punctul de vedere al intereselor naționale este un merit. Dacă au greșit, Bisericile Ortodoxe au făcut-o, cel puțin, pentru a-și servi

popoarele, nu pentru a servi un om, închipuit vicar al lui Dumnezeu, ca papa, care se vrea suveran absolut al lumii.

Dar lucrurile s-au schimbat demult la alpii, de curând la noi. Ideea de stat s-a modificat. Statul modern are o constituție în spirit nou, liberal, o organizație pur civilă, socoteli și rosturi profane. Prin acest spirit nou, el se orte o făptură ieșită de-a dreptul din capul zeiței – pe cât de frumoase, pe atât de perverse – numită Revoluția Franceză. Iar capricioasa și cruda zeiță pariziană a decretat că nu există altă divinitate decât rațiunea. Alt Dumnezeu este și inutil. De aceea, nici o justificare pentru religie, nici o considerație pentru Biserică.

De unde nedumerirea ce presupuneam la început: se mai poate atribui Statului de azi o misiune creștină, și, în general, preocupări religioase? Mai este loc pentru aceasta în politica lui și le mai poate satisface, chiar voind s-o facă? Mai este posibilă acțiunea religioasă a unui stat care nu-și recunoaște o misiune creștină, și mai e necesară, când structura și orientarea lui sunt altele decât ale statului medieval?

Semnele sunt potrivnice și nesigure. Căci, iată, suveranii nu se mai ung bisericește și abia dacă se mai încoronează; cartea bisericească nu mai este în marea cinste de altădată, misiune ortodoxă nu se mai face, izvorul multelor danii și milostenii a secat, iar de cruciade nu poate fi vorba. Sub ochii noștri, ai

Europei și ai Americii cu sute de milioane de creștini, cu diplomați celebri, și cu cele mai puternice armate din lume, turcii, înfrânți în războiul mondial, au masacrat după aceea până la saturație și dezgust de sânge mii și mii de creștini armeni și greci, păstrând și Sfânta Sofia, cu consimțământul binevoitor al aliașilor noștri creștini, iar în Rusia nebună se comite contra creștinismului și contra umanității cea mai odioasă crimă din câte cunoaște istoria; se comite cu oțet și cu nepăsarea lumii întregi, preocupate totuși să-și asigure pentru alte interese prietenia criminalilor cu mâinile pline de sângele neomartirilor creștini.

Statul modern nu mai are o conștiință creștină. El recunoaște libertatea conștiinței și lasă cu aceasta cetățenilor dreptul de a avea o religie. Sub acest pretext, statul oficial este indiferent în materie religioasă, nu mai are sau poate să nu mai aibă, în principiu, nici o obligație religioasă și-și face din aceasta chiar un merit.

Religia unui individ poate fi o chestiune particulară și indiferentă, religia unui popor însă nu. Se face de aceea o greșeală mare cât un păcat de stat când se concepe și se tratează religia poporului ca o chestiune particulară, de conștiință individuală numai, și, de aceea, indiferentă. Că Statul se declară tolerant, este just și necesar. Dar când indiferența lui este doar un pretext ca să se dezintereseze de religie și să o neglijeze, eventual chiar să o lovească sau să o

jignească, nu mai poate fi toleranță. Pentru că nu este mai întâi înțelegere pentru obiectul tolerat. Religia este a poporului, nu este totdeauna o conducătorilor. Mulți din aceștia își rezervă dreptul de a fi necredincioși: sceptici, atei, și aceasta ne interesează foarte mult pe toți, ca popor și ca Stat. Căci nu mai poate fi înțelegător și tolerant cu religia poporului conducătorul care are un echivalent religios într-o concepție potrivnică, rău dispusă față de religie și care poate fi chiar o aberație străină istoriei și firii noastre și periculoasă pentru Biserică și pentru popor. Nu tolerezi un lucru pe care nu-l apreciezi, pe care din contra, îl urăști și-l vrei distrus. Nu se suportă necredința și credința, răul și binele, întunericul și lumina. Sunt lucruri contrarii prin firea lor, făcute să se opună, să se concureze și deci să se combată. Toleranța politicii moderne nu este deci decât o justificare amabilă a indiferenței religioase și nu rareori o mână albă, care îmbracă o mână ce ar vrea să sugrume Biserica.

La noi, Statul acordă încă bunăvoință Bisericii, voi recunoaște. O acordă însă din obișnuință, din necesitate sau de formă – dintr-un fond, un fel de fond al milelor, care pare a se apropia de sfârșit, și aceasta trebuie să ne îngrijoreze. După ce Biserica a fost lipsită de unele din bunurile și drepturile ce-i aparțin, se așteaptă poate exproprierea ei totală din programul politicii de stat, pentru a se cultiva probabil în schimb, pe locul rămas liber, superbe

plante exotice, care nu vor fi cred aduse nici de la Ierusalim, nici de la Sf. Munte, din nici unul din locurile sfinte, unde au înscris cu cinste ^oi glorie nepieritoare numele lor ^oi al neamului românesc credincio^oii voievozi ^oi boieri de altădată.

Minto^oii ideologi ai laicismului ateu, care au inspirat ^oi mai inspiră această tendin^oță anticre^otină, făcându-se la noi ecoul absurd al curentului anticlerical de aiurea, au comis o gre^oeală care ar putea să atingă fiin^oța Statului nostru ca un păcat original, ce devine ereditar ^oi se ispă^oește până la moarte.

N-au în^oțeles că, în definitiv, *Statul datorează poporului*, ^oi nu doar Bisericii, pe care ei n-o iubesc, sau lui Dumnezeu, în care nu cred, *o preocupare religioasă și realizări religioase*. Cu sau fără asisten^oța Statului, Biserica are ^oi trebuie să îndeplinească misiunea sa. Statul i-a fost de folos ^oi-i mai poate fi, desigur. Dar dacă în loc de ajutor Biserica ar întâmpina indiferen^oța, reaua-voin^oța sau du^omănia lui, ea ar accepta situa^oția ^oi s-ar afirma cu atât mai con^otient ^oi mai eroic în statul antireligios de astăzi, ca ^oi în cel p^ogân de altădată.

Indiferent chiar, Statul este totu^oi obligat prin însă^oi constituirea ^oi prin rostul său să promoveze opera cre^otină alături de Biserică ^oi, în primul rând, prin Biserică. O datorează poporului. Pentru că *Biserica este a poporului*, a^oa cum este ^oi Statul, mai demult ^oi mai mult încă decât Statul. Iar poporul,

fiind creștin, și în mare majoritate ortodox, Statul trebuie să-și impună și o misiune creștină, cu precădere ortodoxă.

Nu voi risca definiții juridice sau filosofice, dar cred că nu greșesc afirmând că Statul este poporul organizat într-un teritoriu propriu, cu o conducere, autorități, instituții, legislație, cu tot ce trebuie pentru a apăra și servi interesele comune și naționale ale cetățenilor săi, a păstra și a garanta patrimoniile materiale și spirituale ale poporului, a favoriza dezvoltarea lui normală integrală, a permite ființei lui etnice să aibă tot ce i se cuvine și să dea tot ce poate, poporul cu toate nevoile, aspirațiile și posibilitățile lui, și acestea nu sunt numai culturale, politice, sociale, economice, ci și religioase și morale.

Este imposibil de conceput viața unui popor fără trebuințele, tradițiile și instituțiile lui religioase, în orice formă de stat, în orice loc, în orice timp. Ar fi banal să insist a dovedi. Și este imposibil de conceput viața istorică a poporului nostru fără credința lui creștină. Un popor nu este deci numai un număr de oameni cu drepturi și datorii cetățenești, ci este și un suflet colectiv, cu cerințe și drepturi spirituale, și acestea sunt primordiale în viața lui, permanente și sunt una cu destinele lui.

Statul este chemat să le cunoască, să le respecte, să le promoveze și pe acestea, în măsura în care cere

interesul poporului, pentru că Statul, cu toate instituțiile lui, este al poporului, și poporul este al Statului cu toată zestrea sa materială și morală, deci și cu cea religioasă. *Dacă poporul formează politic Statul, religioasă el formează Biserica.* și dacă religia este un bun și un drept al poporului, cel mai mare bun sufletească, Biserica este o necesitate națională, cea mai mare necesitate în ordinea celor spirituale. De aceea, Biserica este un drept sacru al poporului, ca însuși dreptul la credință și la viață: este dreptul lui la viață spirituală. Ar fi deci o crimă națională să ignore sau să contrazică cerințele religioase ale poporului și este exclusiv să poată rupe viața lui religioasă de restul vieții lui; este exclusiv să-l deposedeze de Biserică. Conducătorii poporului pot să facă, în particular, abstracție pentru ei însuși de o credință religioasă, dar de a poporului însă niciodată. Ei sunt liberi, ca indivizi, să nu creadă; *poporul crede.* și pentru că nu poporul există pentru conducători, ci conducătorii pentru popor, oricare le-ar fi convingerile personale, este o imprescriptibilă datorie de conducători ai poporului să respecte și să ajute să se mențină acea mărime și irezistibilă convingere și tradiție colectivă care se numește „legea strămoșească”, în care poporul s-a născut și a crescut. Credința poporului nu este credința unui om, liber să o aibă sau nu; este credința milenară a unui neam care o are, care nu poate să nu o aibă, care trăiește și moare cu ea.

Biserica îi aparține, ca și Statul, și-i este necesară mai mult încă decât Statul, pentru că poporul a putut să existe fără stat național, și la noi, în vremuri mai vechi, și la alții ortodocși în vremuri mai noi, cum a putut exista fără școli, fără căi ferate, fără regii autonome, fără vot universal, fără parlament și, mai ales, fără o duzină și jumătate de partide politice, toate gata să-l fericească, dar n-a putut să existe și să reziste fără credință, fără preot, fără Biserica Ortodoxă. De aceea, când au voit să-i reducă rezistența etnică și să-i atingă specificul național, stăpânitorii străini au făcut presiuni asupra credinței ortodoxe: turcii islamizând, iar Viena îmbiind pe românii din Ardeal la unire cu Roma papală. Unirea nu era un serviciu făcut neamului nostru – cine mai poate fi atât de naiv și crede? – ci a fost un atentat la ființa și la aspirațiile lui naționale. A fost încercarea înstrăinării prin credință, o convertire de la ortodoxia națională, la romano-catolicismul internațional, austrofil, ungarofil, turcofil, după interes. Și unirea a rămas de aceea o rană dureroasă și o pată rușinoasă pe sufletul neamului românesc.

Dacă Biserica reprezintă în viața poporului nostru nu o instituție oarecare, de azi pe mâine, ci cea mai veche, cea mai sfântă și cea mai respectabilă dintre toate, Statul nu înțelege și nu servește interesele poporului dacă ignoră sau lovește pe ale Bisericii, mai ales pentru că este, cum îi place să se

creadă, stat laic și democrat, statul poporului suveran, căci laic înseamnă tocmai popular.

Când statul laic ar recunoaște și ar satisface toate cerințele poporului, afară de cele religioase, el ar comite o flagrantă contradicție între vorbe și fapte, pentru că poporul se opoarte și se vrea religios. Statul laic și democrat, statul drepturilor omului, trebuie să realizeze, pentru a fi consecvent cu principiile sale, suveranitatea poporului, să satisfacă deci mai mult și mai bine decât orice altă formă de stat interesele legitime ale „națiunii, de la care emană puterea”. Și ar rezulta deci, dacă principiile ar fi făcute ca să se aplice cu consecvență, că religia și instituția menită s-o reprezinte și să o cultive, Biserica, au nu numai dreptul de a nu fi ignorate cu indiferență și cu nimic atinse, ci și pe cel de a ține în preocupările statului oficial locul pe care-l țin în viață și în respectul poporului: cel dintâi, pentru că poporul nu cunoaște stăpân mai mare ca Dumnezeu, nici aezământ mai sfânt ca Biserica.

Aceasta este logica și a trecutului istoric al neamului românesc și a ideii de stat modern, dacă, binențeles, aceasta din urmă este conștientă și sinceră.

Să recunoaștem că politica noastră de stat nu a pierdut cu totul înțelegerea acestui interes național. Biserica este încă o instituție de stat și i se mai acordă unele atenții. Avem prilejul, cu fiecare congres preșesc, cu fiecare campanie electorală, cu

fiecare înscăunare de guvern și cu fiecare mesaj regal de deschidere a Sfântului Sinod sau a Corpurilor legiuitoare, să auzim frumoase și promițătoare declarații de prețuire a Bisericii și de adeziune la năzuințele ei. Statul subvenționează Biserica, are un minister care este și al Cultelor, întreține școlile teologice, acordă ierahilor cinstea de senatori ai țării, cere jurământ pe Sfânta Cruce autorităților judecătorești, admite învățământ religios în școlile primare și secundare, a dat ajutoare pentru ridicare sau înzestrare de biserici, a împroprietărit mitropoliile și episcopiile, are un serviciu preoțesc pentru trebuințele religioase ale armatei, iar înaltele autorități respectă frumosul obicei ortodox de a cinsti sărbătorile naționale și câteva mari zile creștine prin participare oficială la slujba bisericească.

Altele încă s-ar putea spune spre cinstea statului român. Cred totuși că-mi este permis să afirm, și aceasta o știți cu toții, că unele atitudini și acte sunt simple forme și că se face simțit și temut în orientarea mai nouă a politicii de stat un anumit spirit străin și contrar intereselor religioase ale poporului, un spirit care s-a și manifestat brutal și provocator de câțiva ani, lovind în sentimentele creștine ale neamului, în drepturile și în prestigiul Bisericii și, în special, al celei ortodoxe.

S-au produs declarații și acte de guvernământ, din care rezultă că Biserica este considerată ca o

sarcină de prisos, suportată încă de nevoie, fiind socotită o instituție perimată, incomodă, inutilă, servind nu Statului, ci, s-a zis, superstiției. ^ai poate sunt români care au inconștiența să se bucure de răul Bisericii, neștiind că acesta ar fi și răul statului.

Se întrevede ostilitate, rea-voință sau neglijență față de interesele religioase. Tânjesc și se ruinează sub ochii noștri monumente bisericesti, în frunte cu mănăstirile-ctitorii voievodale. Se lasă, sau poate se și vrea otrăvită, autoritatea clerului și sunt atinse drepturile lui legale prin unele măsuri neconvenabile. S-au desființat seminariile, se lasă sate fără preoți, iar pe mormântul de erou, scump neamului, nu s-a putut pune încă o cruce, pentru care s-a vărsat sânge și pentru care s-au făcut și s-au uitat promisiuni oficiale...

^ai, mai ales, se nesocotește și se impietează sfântul domeniu al instituției lui Hristos, introducându-se în el, în statul laic, care cugetă separația de instituții și de atribuții, introducându-se și agitându-se spre marea pagubă a intereselor Bisericii cea funestă patimă, care este politica; nu politica ideală și legitimă a intereselor de stat și a elitei partidelor politice, ci politica obișnuită și meschină a intereselor de partid și a clientelei politice, pentru care Biserica mai are doar valoare electorală.

Biserica trebuie prețuită și ajutată pentru că este Biserica lui Hristos și a poporului. Ar putea și ar

trebui să nu aibă nici o valoare politică, să stea mai presus de partide, de patimile și de interesele lor lumești: ar trebui cu atât mai mult respectată și susținută, ca un azil al sufletului nostru, în care ne regăsim, ne împăcăm, ne unim, ne îndreptăm și ne asigurăm de tăria noastră sufletească și prin care renaștem, ca dintr-un izvor al vieții ca instituția care ne-a scos din barbarie și ne-a ridicat și ne menține la rangul de oameni mai mult ca oricare alta. Căci ce ar ajunge poporul fără Biserică și fără preot? Ar fi de ajuns un singur ceas de nebunie, adică de necredință și de lipsă de frâu moral, pentru ca poporul să se compromită și să ne nenorocească pentru multă vreme.

Biserica trebuie respectată și îngrijită ca o garanție a vieții sufletești a neamului, pentru că religia este aspectul lui cel mai solid și mai durabil, fiind aspectul lui spiritual. Spiritul este mai mare și mai puternic decât orice formă materială. Omul trăiește câteva decenii, ideea trăiește secole și milenii sau poate cât pământul. Biserica este afirmarea noastră spirituală, este de aceea siguranța continuității și a permanenței noastre, a zice a veșniciei noastre. *Biserica națională este neamul românesc sub specie aeternitatis*, ceea ce evident nu este Statul. Căci dacă prin vreo catastrofă politică Statul ar dispărea, Biserica ar supraviețui și ar dura cât poporul însuși.

Ea poate să aibă lipsuri și insuficiențe, să fie rău

servită de cler sau de credincioși, să decadă, să fie sub nivelul cerințelor evanghelice, să fie defăimată și prigonită; ea rămâne prin chemarea și prin idealul său ceea ce a fost și va fi totdeauna: *Sfânta Biserică*. O atitudine păgubitoare ei, este păgubitoare Statului și poporului, iar o politică de stat care ar merge împotriva intereselor poporului ar fi un nonsens.

Pentru ceea ce Biserica reprezintă în viața neamului, Statul, fiind al poporului, datorează deci o acțiune religioasă, interesată nu politic, ci social și național: datorează Bisericii o misiune creștină, pentru că o datorează poporului și-o datorează adică și ei însuși.

Ajuns aici, eu nu voi expune, cum așteptați, programul acestei misiuni, ci învederez numai îndreptățirea și necesitatea ei, accentuând că Statul trebuie să acorde toată atenția și tot sprijinul său problemei creștinismului român, în fruntea căruia stă Ortodoxia, pentru a plăti o veche datorie bisericească și a satisface o înaltă cerință a poporului și, deci, a Statului. Biserica este o instituție de ordine și de edificare; ea face, cum am spus, din recunoașterea și din respectarea statului o obligație religioasă și morală; ea este campioana ordinii de stat și a legalității. Este un mare interes al statului ca să aibă cetățeni buni și nici o instituție nu contribuie la aceasta cât Biserica. Ajutând Biserica, statul se ajută deci pe sine.

Statul este dator astfel, prin reciprocitate, să

susțină Biserica material și moral, pentru a o pune în situația de a-și îndeplini cât mai bine misiunea care nu se reduce la obligațiuni de ordin ritual, deși indispensabile, numite totuși de neînțelegători înalți demnitari de tristă amintire „descântece”, iată cea mai periculoasă erezie a timpului nostru și iată cea mai gravă jignire adusă nu numai Bisericii, ci și poporului; este și o largă misiune morală, socială și culturală, care îmbrățișează toate nevoile, năzuințele, manifestările și virtualitățile sufletești ale fiecărui individ și ale poporului întreg, de la naștere până la moarte.

Statul trebuie să promoveze și să ușureze lucrul Bisericii, creând condițiile în care Biserica să poată lucra mai bine și mai cu folos pentru oțte.

Trebuie recunoscut și păstrat Bisericii, între instituțiile de stat, locul de cinste pe care-l merită prin rostul său. Statul modern însă prețuește și susține instituțiile sale după criteriul rentabilității, al oportunității momentane și concrete, nu și după cel al valorii lor ideale și permanente. Statul proclamă primatul economicului. Conducătorii noștri cred în venituri, etaloane, recolte, devize, în export, în petrol, în alcool – toate bune și necesare, desigur, dar țara pătimește rău și nu se mântuiește cu atât. Averea națională cea mare nu este cea materială. Sunt atâtea popoare, care nu o au și trăiesc poate mai bine ca noi. Și nici al nostru n-a știut atâtea secole că are petrol și alte comori

pământ^oti, pe care i le exploatează azi străinii. El a avut un suflet, o credință, o nădejde de viață ^oi a trăit întâi cu acestea. ^ai tot cu ele este avizat să trăiască în primul rând ^oi de acum înainte. ^ai de ar fi statul cel puțin logic ^oi consecvent cu preferințele sale! Dar cine nu ^otie că repartizarea atențiilor ^oi subvențiilor oficiale este departe de a fi, nu ideală desigur, dar măcar conformă cu logica de stat a utilitarismului.

Ani de zile, de exemplu, s-a plătit cu milioane bune firma unui teatru particular din capitală, s-a plătit un nume, a cărui talentată purtătoare nu trăie^ote măcar în țară; ani de zile, de asemenea, o trupă particulară de spectacole scandaloase ^oi-a plimbat, cu tren gratuit, imoralitatea în lungul ^oi în latul țării. Se încuraja probabil arta. S-a făcut, e drept, ^oi filantropie de stat, acoperindu-se cu avere națională ru^oinea, înșeleg falimentul unei mari bănci de legea veche. Mă întreb însă dacă, în acela^oi timp, Statul ajută cu ceva admirabila operă națională a Societății Ortodoxe a Femeilor Române, căci ^otiu că Bisericii i s-a redus considerabil subvenția legală, preoții sunt cei mai nedreptățiți cetățeni la stabilirea salariilor ^oi cei mai jigniți la stabilirea impozitelor, oficiile biserice^oti s-au desființat, slujitorii biserice^oti s-au suprimat, învățământul seminarial nu mai este gratuit, mănăstirile, lipsite în favoarea statului de imensele averi ce le-au aparținut, vegetează în mizerie ^oi desconsiderare, ierarhii cer milă ca să poată termina

catedrale; în Cadrilaterul colonizat, onorat probabil cu sucursalele tuturor cluburilor politice, mergi zeci de kilometri, citeam, fără să vezi o biserică de sat, iar o parohie rurală, din sutele 0i miile ce mai sunt necesare, se înființează, fără nici o exagerare, mai greu decât un subsecretariat de stat.

Să mai vorbim de utilitatea națională 0i creștină, umană chiar, a unei misiuni ortodoxe externe 0i a operei de ajutorare a Bisericilor ortodoxe aflate în suferință, este ceva din alte vremuri, un deziderat anacronic pentru timpul nostru. 0i totuși, preocuparea aceasta a intrat în politica mai veche a românilor 0i n-ar trebui să lipsească din cea a unui stat modern, care este azi cel mai mare stat ortodox. Am putea vorbi însă cel puțin de necesitatea unei politici de stat, care să protejeze efectiv elementul creștin național, sărac în țara lui bogată.

Nu înțeleg să deschidem aici un proces de tot mai tristă actualitate, privitor la atitudinea statului oficial față de problemele 0i nevoile bisericești, dar cred că se poate conchide din aceste câteva fapte că interesul de stat pentru Biserică este în disproporție cu importanța 0i cu rostul acestei instituții, 0i el scade continuu, ceea ce trebuie să ne îngrijoreze pe toți, ca români 0i creștini. 0i nu numai pentru latura materială a problemei, ci mai ales pentru cea morală. Eu nu pledez aici pur 0i simplu pentru bugetul Bisericii ci afirm întâi respectul ce i se

cuvine.

Biserica este dezavantajată față de celelalte instituții și probleme de stat. Se poate chiar zice că a rămas cea din urmă în preocupările lui. Este doare știut că sportul, turismul, vânatul, fumatul sunt probleme de stat mai urgente și mai importante decât orice problemă bisericească, și o expoziție de câini, un spectacol hipic sau un concurs de frumusețe merită mai multă atenție oficială decât o nevoie sau o realizare religioasă.

ai, ce e mai trist, tocmai Biserica națională dominantă, cea ortodoxă, se bucură de mai puțină considerație și bunăvoință.

Printr-o politică de mari greșeli a fost sporită importanța, puterea și averea Bisericii unite, asimilate prin concordat cu cea romano-catolică, într-o măsură nejustificată de nici un drept logic sau istoric și de nici un interes național. De n-ar fi decât chestiunea semnificativă a favorizării politice și bugetare din ultimii ani și cea a așezării numelui „status romano-catolic ardelean”, imens scandal național, și încă este destul ca să se vadă că în politica noastră de stat, atât cât ea privește Biserica, s-au comis greșeli grave în dauna prestigiului și a intereselor Bisericii Ortodoxe „dominante” și chiar în dauna intereselor de stat.

S-au creat deci privilegii confesionale provocatoare, la baza cărora stă poate superstiția că, dacă nu satisfacem dezideratele papale, ne așteaptă nu știu

ce catastrofă la Societatea Nașionilor, unde, de nu mă în°el, Vaticanul dictează °i că târgul iezuit de la Blaj are în destinele românismului nu °tiu ce rol providențial. Parcã România aceasta a creat-o Vaticanul °i parcã au fost uniși cu Roma °i întemeietorii principatelor române °i marii no°tri voievozi °i vlădici. °i parcã Biserica Ortodoxă °i nu cea unită a lipsit de la încoronarea regală de la Alba-Iulia.

O Biserică are, desigur, prestigiul pe care °i-l face °i pe care-l merită. Dar când sunt mai multe confesiuni în stat, acesta le datorează considerație °i ajutor în măsura legăturii lor cu Statul, a serviciilor °i lealității lor. Biserica Romano-Catolică se afirmă °i se laudă a fi internațională °i-i impută Bisericii Ortodoxe că este nașională. Biserica Ortodoxă nașională a fost totu°i nedreptățită prin politica noastră de stat față de Biserica internațională, care se bucură °i de înalta cinste a unei reprezentanțe române pe lângă Vatican °i a unei reprezentanțe papale la Bucure°ti. Pentru un cămin românesc la Ierusalim, locul mântuirii noastre, spre care năzuiesc toți cre°tinii pământului, adunăm °i azi, fără mare spor, bani cu talerul, noi, românii, care am umplut câteva secole Orientul cu atâtea cămine cre°tine pentru alții.

Bapti°tii °i adventi°tii ameninșă uneori să ne pună sub suzeranitatea Americii, iar secte indigene, ca partizanii vechiului calendar, s-au întărit în

concursul autorității de stat, care a avut pentru ei cândva o slăbiciune interesată. Un creștin nu se poate atinge de locurile de cult sau de perii capului unui necreștin fără a primi, cum e și drept, sancțiunea cuvenită. Un preot român ortodox poate fi jignit, arestat sau și lovit în veșmintele sale liturgice în exercițiul unei funcțiuni sacerdotale de către autorități de stat. Să nu mai vorbim de nerespectarea duminicii și sărbătorilor bisericești legale, de profanări și blasfemii, care ating Biserica și pe Dumnezeu, fără a interesa și a mioca pe nimeni. Există o crimă a ofensei maiestății regale și se pedepsește prompt și aspru; există și o crimă a ofensei maiestății politice, de asemenea pedepsită. Nu există și nu se sancționează o crimă a ofensei maiestății divine, deși cel mai bun mijloc de a asigura respectul pentru oameni este a asigura întâi respectul pentru Dumnezeu. Căci de la Dumnezeu, învață Biserica, vine și autoritatea stăpânirii. și nu poate să aibă rușine de oameni cine nu are frică de Dumnezeu.

Dar acestea toate privesc numai o latură a misiunii creștine a Statului. Atitudinea de înțelegere și de respect față de Biserică și ajutorarea ei pentru a fi pusă în condițiile cele mai favorabile realizării scopului ei, corespunzătoare ființei și menirii ei: colaborarea la opera Bisericii prin Biserică.

Misiunea creștină a Statului nu este însă numai o chestiune de atitudine religioasă și de acțiune prin

Biserică, ci o de acțiune proprie, paralelă cu lucrul Bisericii: Statul îndeplinește o misiune indirectă prin Biserică, o una directă, prin sine însuși. Aceasta interesează îndeosebi ca operă de stat, pentru că aceasta mai ales arată principiile și linia conducerii Statului.

Chiar dacă s-ar arăta Bisericii în general, și celei ortodoxe în special, toată atenția și grija pe care ea le merită în viața de stat nu este îndeplinită cu întreaga datorie de stat a unui popor creștin. Statul este obligat ca atare la o operă morală continuă și multilaterală, operă de educare a poporului, cu respectul preceptelor morale ale credinței lui creștine.

și chiar dacă Statul n-ar avea plăcerea sau posibilitatea unei colaborări cu Biserica, el rămâne dator poporului cu această operă de îndreptare, de ridicare, de ameliorare sufletească cu atât mai mult cu cât dă mai puțin Bisericii puțința de a-și face ea datoria. Dacă statul nu-și recunoaște și nu înțelege acest rol pedagogic-moral, răpirea lui de a fi poate pusă la îndoială.

Statul nu-și poate justifica existența decât corespunzând cerințelor care l-au creat, și acestea sunt mai ales morale. Statul este o necesitate umană, morală. Teritoriu, putere militară, bogății, elemente de organizație și de civilizație aveau și popoarele barbare, iar simpla viață fizică poate să ducă omul și în alte condiții. Organizația de stat a fost un postulat

al omului ridicat la un nivel oarecare de viață socială, culturală și morală, este realizarea omului convertit la ideea de ordine, de dreptate, de solidaritate. Statul este expresia acestor virtuți și este totodată garanția lor. El are astfel, în ordinea morală, un sens înalt și un rol mare și, de aceea, ideea morală are în rosturile Statului o importanță covârșitoare.

Statul fără preocupări morale ar fi o gloată fără deviză și fără coeziune, fără idealuri și fără scop, o sumă de indivizi, care nu-și sunt legați prin îndatoriri reciproce. El trebuie să fie realizator moral: să asigure nu numai condițiile materiale, ci și pe cele morale ale vieții poporului. Altfel, el nu-și ajunge scopul, nu corespunde menirii sale celei mai înalte, care este morală.

Statul are posibilitatea și datoria să îndeplinească operă morală prin toate organele și manifestările sale: prin guvern și prin administrație, prin legi, prin justiție, prin învățământ, prin armată, prin toate autoritățile și actele de stat.

Acest aparat complicat, de la °eful statului până la ultimul lui slujitor, reprezintă și satisface interesele și năzuințele noastre legale comune. În cel mai înalt grad, le reprezintă Suveranul însuși. El personifică oarecum Statul și este cea mai înaltă necesitate de stat, este expresia autorității supreme sacrosante. Este, la figurat, un „uns al Domnului”.

Statul oficial este reprezentativ și pilduitor. El

trebuie, de aceea, să înfăpșeze tot ce este mai chemat, mai indicat pentru conducere. Calitățile, ca și defectele lui sunt exemplare și contagioase. El ne poate edifica, el ne poate și demoraliza. Conducerea este pentru tot poporul o școală, conducătorii sunt în mod firesc educatori prin concepțiile și prin faptele lor. Acestea nu sunt considerații teoretice, ci sunt observații firești, care decurg din funcția Statului și din viața lui zilnică.

Necesitatea unei opere morale de stat reiese nu numai din rostul Statului, ci și din stările de fapt. Această necesitate este la noi deosebit de mare. Întreg organismul Statului este în suferință morală, sub diferite forme. El suferă de ilegalități, nedreptăți, favoritism, necinste, incorectitudine, de lipsa sau de neaplicarea criteriilor morale în conducere și administrație, de multe pe care nu avem timpul și libertatea să le spunem.

Că se comit însă abuzuri, nedreptăți, incorectitudini pe seama Statului și deci a noastră a tuturor, în toate ramurile mecanismului administrativ, că se practică risipa și fraudă, că se sacrifică interese publice și se calcă de atâtea ori dreptatea, că se comit diverse nesocotințe și greșeli, sustrageri de la datorie și de la răspundere și că lipsesc sancțiuni pentru multe din acestea, este ceva obișnuit și neignorant de nimeni. Statul se lasă păgubit, rău servit, rău apărat, spre scandalizarea și demoralizarea cetățenilor. Statul însuși nu-și ține

angajamentele, nu respectă drepturi recunoscute, lipsește de la datorie și învalidează pe cetățeni să lipsească. Avem trista reputație a unei țări unde se poate totul contra legii și moralei.

Statul oficial devine astfel un exemplu rău pentru popor. În loc ca el să fie corectivul defectelor poporului și servul intereselor lui, în loc să promoveze fără slăbiciuni și fără abateri binele comun și să îndrepteze și să conducă poporul pe cale bună, în loc să creeze disciplina vieții sociale și o atmosferă morală sănătoasă, Statul devine o mare scenă, pe care se dă spectacolul imoralității publice, o coală a viciului politic, căci ceea ce este criticabil nu este statul sau conducerea în sine, ci politica, așa cum se face. Statul trage consecințele lipsei de principii morale în conducere. Suferă în propriul său organism, neputând să-și satisfacă normal nevoile și funcționând în general greu și suferă în noi, cetățenii. Criza prin care trecem este urmarea acestui deficit moral; criza economică este în fond una morală. Morale sunt de aceea în primul rând și remediile ei. Așa cum omul nu trăiește numai cu pâine, ci și cu cuvântul lui Dumnezeu, Statul nu se întreține numai cu venituri și nu se apără numai cu arme, ci și cu prestigiu, mai ales cu prestigiu, și Statul nostru se află într-o criză de prestigiu, intern și extern.

Ceea ce-i trebuie îndeosebi pentru a se reabilita și pentru a se impune este autoritatea morală.

Aceasta este cea mai bună siguranță a Statului, pentru că Statul care nu respectă și nu impune prin exemplu dreptatea, ordinea, legalitatea, ca un fel de dogmă, nu-și îndeplinește misiunea; este o negație a ideii de stat. Poate poporul să fie cât de religios – a fost și în Rusia țaristă – cetățeanul pierde încrederea și respectul față de aparatul și de autoritatea de stat, și autoritatea pierde puterea, pentru că o autoritate compromisă este slabă.

Iar această situație poate constitui oriunde un pericol pentru liniștea Statului, putându-se produce tendințe excesive, simptomatice, care să exprime prin metode nefericite nevoia convertirii vieții de stat la principiile morale creștine, ca firești și indispensabile pentru un popor creștin.

În alte laturi ale vieții încă se cuvine să se îndrepteze grija de stat, cercetătoare și împlinitoare de lipsuri morale. Morala este desconsiderată nu numai în viața politică, ci și în cea publică, domeniu care cade în competența și răspunderea legii și autorității de stat.

Imoralitatea și îndemnul la corupție se răsfrâng în atâtea spectacole scandaloase: pe stradă, pe care nu pot merge fără pericol copiii, în literatura pornografică, aruncată în public ca imense valuri, în prostituția ce defilează fără rușine în ochii tuturor, în vagabondaj, în cerșetoria profesională, în câte alte aspecte ale imoralității sociale, după cum a înfățișat aici, în conferința precedentă, d-l profesor dr. N.

Minovici.

Mijloacele Bisericii nu ajung ca să poată urmări 0i îndrepta toate aceste rele sociale; există însă dispoziții legale 0i o poliție de moravuri, care sunt chemate să constate 0i să împiedice această degradare a vieții sociale. Asemenea manifestări care distrug suflete, pregătesc delincvenți, creează anarhie morală 0i mizerii sociale, devin o mare problemă de stat, pentru că interesează direct sănătatea fizică 0i morală a poporului. Statul are de aceea 0i interesul 0i datoria să intervină cu energie pentru a le preîntâmpina 0i îngrădi. Menirea lui nu este să accepte 0i să patroneze viciul, ca în faimoasele cazinouri, sau să-l tolereze ca în cluburi, unde se ruinează familii, averi 0i suflete, ci să-l combată ca pe un adevărat pericol social 0i național, căci decadența popoarelor începe cu morala, iar cultura, oricât ar străluci, înseamnă ceva numai dacă are valoare morală.

Interes 0i datorie imperioasă are de asemenea Statul de a se găsi alături de Biserică în marea operă creștină 0i umană a *asistenței sociale*. Ca 0i imoralitatea, mizeria este un spectacol public 0i un pericol social. Este multă lipsă 0i multă suferință. Se irosesc în mizerie, cunoscută 0i necunoscută, mii de semeni, făpturi omenești, nenorocite sau decăzute, cu același chip 0i cu același drept la viață ca noi toți, roase 0i abrutizate de foame, de frig, de vicii, de boală.

A°ezămintele care pot să le vină în ajutor sunt pușine °i pușin susșinite. Spitalele îndurã lipsuri, sanatorii, azile, °i orfelinate, nu avem atãtea °i a°a cum trebuie nevoilor sociale ale țãrii.

Dacã Biserica are o datorie moralã mai mare decãt Statul, de a se interesa de toșii nefericișii societãșii, Statul are posibilitatea materialã mai mare decãt Biserica, de a organiza °i susșine opera ajutorãrii lor. Statul este de altfel °i moral obligat sã o facã. Secularizãnd imensele averi mãnãstire°ti °i expropriind institușii de mare utilitate socialã, ca eforia spitalelor civile, Statul a luat asupra sa îndatoriri sociale cre°tine pentru cã a pus acele institușii în situașia de a nu le mai putea satisface.

O politicã de stat chibzuitã °i prevãzãtoare poate °i trebuie sã gãseascã programul °i mijloacele unei asistenșe sociale eficace. Eu nu °tiu cãrei înalte necesitãșii de stat corespundea teatrul particular, subvenșionat generos de Stat, ca °i alte întreprinderi favorizate, dar am stat într-un spital °i am vãzut cã nu-°i poate îndeplini mulșumitor menirea socialã de fiecare zi, pentru cã i s-au luat °i nu i se dau cele necesare: cãnd un teatru particular este subvenșionat °i un spital ob°tesc este expropriat, Sfânta Scripturã ar zice cã s-a luat de la gura fiilor °i s-a aruncat cãinilor.

Iatã nu un program, ci cãteva motive °i laturi ale unei misiuni religioase °i morale de stat cre°tin. °i iatã de ce politica °i viașa de stat trebuie sã șinã

seamă de credința poporului și de preceptele moralei creștine. Acestea, mai ales, pot să aducă ordine, încredere, siguranță și bunăstare în casa poporului, care este Statul. Și pentru că această casă este încă nouă, trebuie să ne preocupe cu atât mai serios problema construcției și înzestrării ei interioare.

Ne trebuie o idee conducătoare, constantă, care să inspire și să lumineze lucrul nostru de stat. Ne trebuie un principiu și un program al vieții de stat care să asigure continuitatea, stabilitatea și soliditatea operei românești. Ne trebuie o convingere și o metodă, adică o acțiune conștientă de scopul și de mijloacele sale, consecventă, statornică. Misiunea este convingere, devotament și metodă.

Politica noastră de stat este însă schimbătoare, efemeră, este ceva de azi pe mâine. Îngrămădim fără un fel dirigitor legi peste legi, reforme peste reforme, dregem și stricăm cu o ușurință care amuză, dar care și pune pe gânduri. Lucrăm ca pentru o zi și luăm de fiecare dată lucrul de la început. Nu suntem obișnuiți să prelungim străduințele noastre în viitor, să proiectăm în el realizările noastre de azi, să lucrăm pentru mâine, pentru urmași.

Nu ne simțim destul de solidari cu viitorul, pentru că nu suntem destul de solidari cu trecutul. Modernizarea Statului a întrerupt brusc o linie de

viaþă, a frânt o tradiþie ^oi a tulburat cu idei străine gândurile ^oi viaþa poporului.

Dar guvernele trec, poporul rămâne. Viaþa lui este seculară ^oi milenară. Oricât ar progresa, el necesită anumite norme valabile pentru totdeauna, normele firii ^oi năzuinþelor lui, de aceea î^oi creează legi fire^oti. Prin fire ^oi prin menirea sa istorică, poporul nostru este cre^otin ortodox. A^oa se ^otie ^oi a^oa se vrea. Cre^otinismul ortodox i-a fost cerinþa ^oi norma de viaþă, impuls ^oi sprijin, i-a fost voinþă, i-a fost „lege”, legea strămo^oească. Această lege trebuie să rămână ceea ce a fost: ideea care unifică viaþa poporului, îi dă o temelie ^oi un sens moral, îi garantează viaþa sufletească, o potenþează.

Guvernele trebuie să þină seama de ea ^oi să conducă, privindu-se pe linia istorică a vieþii milenare a poporului. Conducerea poporului ^oi toate formele noi trebuie să se integreze astfel în istoria lui, să se alinieze între trecut ^oi viitor, unindu-le în clipa prezentului, căci viitorul unui popor stă pe trecutul său.

Prezentul nu este decât legătura lor momentană, e un moment de tranziþie. El trebuie să înlesnească viitorului a^oezarea solidă ^oi firească pe trecut. Viitorul nu se improvizează; el nu răsare cu soarele de mâine, ci se zămisle^ote azi din ziua de ieri. Învăþătura cea bună a trecutului este cea care călăuze^ote pe drumul chemării lui pe lume poporul român, pentru că ea reprezintă suma experienþei ^oi a

înþelepciunii acumulate de poporul român în cursul existenþei sale.

Neamul românesc nu suntem numai noi, cei în viaþă. Generaþia noastră, chiar dacã ar fi una mare, este numai un inel într-un lanþ lung. Neamul românesc sunt ^oi milioanele fãrã numãr de morþi – strãmo^oi ^oi pãrinþi – care au trãit ^oi au murit în credinþa cre^otinã ^oi în frica lui Dumnezeu, sunt ^oi milioanele ce vor mai veni dupã noi. Noi suntem numai un moment al neamului românesc, momentul actual. În urma noastră stã deci un lung ^oir de generaþii, înaintea noastră stã altul. Ele încadreazã ^oi covâr^oesc pe a noastră ^oi numai cu ele împreună formãm neamul românesc.

^ai dacã, supu^oi istoriei, noi ne schimbãm prin imitaþii ^oi adaptãri cu timpul, devenind continuu alþii, este un lucru pe care nu-l mai putem schimba: este credinþa noastră strãmo^oeascã ^oi toatã tradiþia naþionalã concentratã în jurul ei, prin care, schimbându-ne altfel, rãmânem noi în^oine.

Credinþa noastră nu este un articol de import, ca merele de California, ca articolele de toaletã sau ca cele mai nobile ale constituþiei. Ea este sufletul cu care s-a nãscut poporul român. Este temelia vieþii noastre suflete^oti, e centrul ei de greutate, este siguranþa noastră în faþa neprevãzutului istoric. ^ai nu avem noi dreptul ^oi nici o generaþie nu-l are, de a înstrãina sau profana dupã gustul timpului acest strãvechi ^oi sfânt patrimoniu naþional al tuturor

veacurilor ^oi generațiilor române^oti.

Atât cât statul înpelege ^oi vrea să-^oi asigure o viață normală ^oi rodnică ^oi un drept de a sta cu cinste ^oi rost în rândul lumii, el este instruit de trecutul său ^oi avizat de semnele timpului, ca să susțină opera Bisericii ^oi să-^oi impună o misiune paralelă corespunzătoare, compatibilă cu credința poporului ^oi cu cerințele ei morale. *Nu poate fi condus fără criterii religioase și morale Statul unui popor creștin*, iată într-un cuvânt totul. Căci ar fi aproape zadarnic ca Biserica să învețe poporul dogme ^oi precepte cre^otine dacă Statul le-ar ignora sau le-ar călca. El este chemat în însu^oi interesul său să lucreze alături de Biserică la opera consolidării ^oi ameliorării suflete^oti a neamului. *El are o misiune creștină, care este însăși misiunea poporului.* ^ai este o fericită împrejurare că tradiția mai are încă atâta putere cât să lege Biserica de Stat ^oi Statul de Biserică ^oi să facă posibilă colaborarea lor cu folos comun la o operă, care este ^oi cre^otină ^oi națională.

^ai termin fără a fi terminat.

Într-o cuvântare ținută la radio în săptămâna Unirii, în ianuarie trecut, am auzit un fost ^oef de partid ^oi de guvern spunând acest mare lucru, surprinzător de la un om politic, ca o revelație: „*Trebuie să ridicăm la rangul de principiu de stat morala creștină*”¹. Trebuie, într-adevăr, suntem toți de acord. Morala cre^otină are cu atât mai mult drept

¹ D-l Iuliu Maniu, în seara de 25 ianuarie 1934.

la această înaltă considerație și reparație, cu cât a fost mai mult ignorată sau disprețuită în paguba Statului, cu cât Statul se resimte mai mult de aceasta. Spusa marelui nostru om este o adevărată mărturisire de păcate politice.

În situația specială în care ne găsim, ca țară de limită între două lumi străine și adverse, între Europa cu o credință și o cultură creștină încă și între Asia de peste Nistru, cu infernul ei ateu, nu ne este permisă și nu ne este posibilă, nici măcar un ceas, viață de popor fără credință creștină și viață de stat fără busolă morală. Experiența socială și politică vecină este pentru noi și pentru lumea întregă o mare lecție care ne învață deocamdată pe seama altora, ce poate fi un organism de stat fără Dumnezeu. Să luăm aminte!

Dacă alături, în Rusia bolșevică, creștinismul este combătut cu cea mai mare înverșunare, înseamnă că el este cel mai temut principiu al ordinii sociale normale și este de aceea cel mai serios motiv ca noi să-l păstrăm și să-l apărăm la noi cu toată convingerea și puterea suflotească.

și chiar dacă în luminate țări europene, pe care ne grăbim să le imităm cu o uorință condamnilă, Biserica a fost scoasă cu dușmănie și dispreț din programul preocupărilor de stat, este și acesta un motiv ca noi s-o menșinem și s-o preșuim pe a noastră, care este Biserica nașională, și să ajutăm lucrul ei, care este o necesitate de stat.

Să nu se uite niciodată și să nu uite în primul rând conducătorii noștri că stema acestei țări poartă cea mai mare și mai frumoasă deviză ce poate fi: „*Nihil sine Deo*”. Această deviză rezumă istoria neamului nostru și este sensul ei. Ea este pentru trecut o constatare, pentru prezent și viitor un imperativ creștin și național. Aceasta este formula vieții noastre de stat, pentru că aceasta este porunca firii, a trecutului și a destinului poporului român: „*Nimic fără Dumnezeu*”.

Tipografia „Sfântul Ioan cel Nou” Suceava